

ПРОСТІР НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Рудакевич О.М.

кандидат філософських наук, доцент Тернопільського національного економічного університету

У статті дається сутнісна характеристика простору національної політичної культури, обґрунтовані підходи до дослідження його структури і властивостей, взаємозв'язку з іншими просторовими вимірами нації, з'ясовані актуальні завдання подальшого впорядкування простору української політичної культури.

Ключові слова: культурний простір, культурне поле, простір національної політичної культури, соціетальні форми національного політико-культурного простору.

Для молодій державі формування та належне функціонування простору національної політичної культури має важливе значення. Причому, актуальним є не лише поширення і закріплення національних політичних цінностей на всій території проживання нації та серед усіх верств населення, а й формування цілісної системи національної політичної культури, її внутрішнього простору, в якому кожна культурна форма займе належну "нішу" й ефективно функціонуватиме. Без глибокого усвідомлення суті, структури та особливостей національного політико-культурного простору неможливе ефективне реформування політичної системи й утвердження демократії в Україні.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники розглядають окремі питання формування і функціонування політико-культурного простору. Зокрема, Г. Алмонд, досліджуючи політичні системи, звернув увагу на те, що кожна з них "вмонтована в певну модель орієнтацій на політичні дії", тобто функціонує в просторі відповідної політичної культури [1]. На питаннях відродження національних політичних культур та подолання розколів у політичному та культурному просторі держав зосереджують увагу науковці, які вивчають пострадянські країни (Л. Даймонд, Н. Погоріла, Д. Білобородов та ін.) [2]. У працях, присвячених політичному й культурному простору (П

Бурдє, А. Бабаєва, Р. Калішук та ін.) та дослідженнях з етносоціології й етнополітики (Є. Головаха, Л. Дробіжева, А. Кіссе та ін.) розглядаються змістові аспекти національного політико-культурного простору (формування та трансляція національної політичної культури в соціальне середовище країни, функціонування політичних субкультур, диференціація громадян за прихильністю до певних політичних цінностей, аналіз національної ідентичності, рівня толерантності тощо).

Разом з тим, у науковій літературі не виявлено спеціальних досліджень теоретико-методологічних засад національного політико-культурного простору. Чіткого визначення потребує поняття “простір національної політичної культури”, встановлення його структури і особливостей співвідношення з геотериторіальним та політичним простором нації, узгодження поглядів на політико-культурний простір з сучасними культурологічними уявленнями про природу та структуру культурного простору тощо. Тому мета даної статті – розкрити зміст поняття «національний політико-культурний простір», обґрунтувати теоретико-методологічні засади його дослідження, виявити актуальні проблеми його формування в Україні.

У філософії категорію “простір” здебільшого трактують як всезагальну форму буття матерії, її важливий атрибут, що характеризує протяжність матеріальних об’єктів і їх структурованість, співіснування та взаємодію. З цієї точки зору культурний простір виступає формою буття культури. Але чи можна говорити про протяжність культурних феноменів? Коли мова йде про матеріальні об’єкти культури, таке твердження справедливе. Проте, культура має і духовні складники цінності, міфи, ідеї тощо. Вони, очевидно, протяжністю наволодіють. Це справедливо не лише з точки зору антропологічної, а й інформаційно-семіотичної теорії культури, в якій вона постає як єдність культурних смислів (знань, цінностей, регуляторів) та їх матеріальних носіїв – знаків. Щодо інших ознак матеріального простору – структурованості, співіснування та взаємодії елементів системних утворень – вони можуть використовуватись для характеристики культурного простору. Це ж стосується неперервності та відносної дискретності простору, його симетричності чи асиметричності, розташування елементів у системі, дистанції між ними, більшої чи меншої насиченості простору відповідними об’єктами тощо.

На думку одного з фундаторів теорії соціального простору П. Сорокіна, соціальний простір докорінно відрізняється від простору геометричного. “Люди, – зазначав він, – які перебувають поблизу один до одного в геометричному просторі (наприклад, король і його слуга, господар і раб) розділені величезною соціальною дистанцією. І навпаки, люди, які перебувають дуже далеко один від одного в геометричному просторі... „можуть бути досить близькі соціально””⁸⁹⁹ Щоб визначити положення людини чи будь-якого явища в соціальному просторі, необхідно, вважає П. Сорокін, – “визначити його (їх) відношення щодо інших осіб та інших соціальних явищ, що взяті за такі «точки відліку»”⁹⁰⁰ Як різновид соціального простору, культурний простір повинен тако ж розглядатися як сукупність суспільних відносин. Цими відносинами, очевидно, є міжцивілізаційні відносини, тобто взаємозв’язки між культурними формами. Для вивчення соціальної та культурної дистанції, рівня толерантності використовуються методики розроблені Г. Ховстедом та Е. Богардусом, а для з’ясування етнічної й громадянської ідентичності та міжетнічних відносин – методики М. Хардінга і Т. Петтігрю та ін.⁹⁰¹

Праці П. Сорокіна з проблем соціального простору справили неоднозначний вплив на соціологію та інші суспільствознавчі науки. З одного боку, вони створили передумови для дослідження проблем соціальної мобільності з іншого – закріпили на тривалий час розуміння соціального простору лише як одного з аспектів соціальної структури. Крім того, вони порушили питання: чи правомірно так категорично розмежовувати природний (фізичний, географічний, біологічний) і соціальний простори? Українська філософська традиція органічно поєднує сутнісні риси людини, соціуму та оточуючого світу, адже саме синтез людських якостей і природи забезпечує гармонійний розвиток культури.

На наш погляд, досліджуючи культуру, важливо враховувати особливості змісту понять “культурний простір” та “культура в просторі”. Перше з них характеризує певним чином організований власний, культурний простір, а друге – більш широке поняття, що допускає існування культури і в інших просторах: політичному, національному, геополітичному тощо.

Відома істина, що природа, особливості ландшафту, клімату, протяжність території та інші географічні чинники істотно впливають на ментальність та культуру народів. Однак культура, культурний простір взаємодіє не лише з географічним, а й економічним, політичним, етнічним (національним), лінгвістичним, інформаційним просторами, впливаючи на них, а ті в свою чергу детермінують певні процеси в культурі. В національній політичній культурі перетинаються і активно взаємодіють між собою етнонаціональний, політичний та власне культурний простори.

Своєрідними “цеглинами” культурного простору є так звані культурні форми. В них існує, зберігається і розвивається інформаційно-знаковий зміст суспільного життя. Культурні форми визначають умови для задоволення на сушніх потреб людей та здійснення “програмного забезпечення” їх життєдіяльності. Ці форми бувають різного масштабу: з одного боку, це елітарна, масова та загальнонаціональна культура, з іншого – цінності, традиції, символи тощо, які наповнюють культурні макросистеми. В цих системах культурні форми перебувають у певних логічних, причинно-наслідкових та функціональних зв’язках, взаємодіють між собою, можуть поєднуватися, входити в структуру одна одної, конфліктувати тощо.

Культурні форми займають у просторі певну “нішу”, тобто місце, де вони виникають, формуються, функціонують, сприяючи життєдіяльності людей та суспільних інститутів. Кожна просторова “ніша” характеризується специфічним співвідношенням “координат”, що визначає їх положення в системі “смилових осей” культурного простору – осі знань, осі цінностей та осі регуляторів. Культурні форми мають своїх носіїв, адептів, які певним чином підтримують їх існування та функціонування. Чим більше носіїв культурної форми, тим вищий її потенціал та дієвість.

Принципово інший підхід до обґрунтування загальної теорії соціального простору запропонував французький соціолог П. Бурдьє. Він розглядає соціальний простір як поле. Відомо, що поле володіє запасом енергії, яку поширює певний агент. Воно наповнює собою навколишній простір і може поширюватися як хвиля, впливаючи на об’єкти, що перебувають на його шляху. Отже простір має фізичну властивість передавати електромагнітні та інші хвилі і сам існує як енергетичне поле.

Визначаючи соціальний (у т.ч. політичний) простір як поле, П. Бурдьє підкреслює: “У тій мірі, в якій властивості (соціальних предметів – О.Р.) що вибрані для побудови простору, є його активними властивостями, можна описати цей простір як поле сил, точніше як сукупність об’єктивних співвідношень сил, які нав’язуються всім, хто входить у це поле і, які незводимі до намірів індивідуальних агентів чи до безпосередніх взаємодій між ними”¹⁸

Який соціальний агент формує культурне поле і якою є його енергія? Ця тема поки що не знайшла достатнього відображення в літературі, хоч більшість дослідників вважають, що таке поле породжують культурні цінності. Так, зокрема, С. Іконнікова та В. Большаков зазначають: “Культурне поле – це поле за аналогією з фізичним полем, що породжується взаємодіями і впливами цінностей культури та їх систем”¹⁹.²⁰ Більш конкретно з цього приводу висловився Л. Лєсков у статті “Синергетика культури”, запропонувавши концепцію соціокультурного чи соціоглобального поля (від ~~glue~~ (англ.) – “клей”, “склеювати”). Соціокультурне поле, на думку науковця, формують три фактори: «міфологічна свідомість, комплекс архетипів – стійких, але скритих від безпосереднього спостереження домінуючих стереотипів людської поведінки, і спонтанні творчі імпульси, що сприймаються пасіонаріями і, мабуть, зв’язані з тією “космічною реальністю”, яку вгадував П. Сорокін”²¹

Про поле – т. з. “етнічне поле” – розмірковував і Л. Гумільов, досліджуючи етногенезу. “... Скажемо прямо, – писав він, – у природі існує етнічне поле, подібне до відомих електромагнітних, гравітаційних та інших полів, але які разом з тим відрізняються від них. Проявляється факт його існування не в індивідуальних реакціях окремих людей, а в колективній психології, що впливає на персони”²². Дослідник сформулював “принцип поля”, який характеризує узгоджену дію елементів органічного цілого та певним чином зорієнтований (закономірний) розвиток системи. Кожен етнос пристосовується до певної частоти коливання, тому “всі етнічні поля не схожі між собою, хоча і підкоряються одній закономірності: затуханню первинного імпульсу, що виник в результаті ексцесу (мікромутації)”²³

Враховуючи сказане, сформулюємо авторський погляд на сутнісні ознаки простору національної політичної культури. По-перше, простір національної

політичної культури (чи національний політико-культурний простір) є різновидом соціального простору. Поняття “простір національної політичної культури” характеризує розташування культурних форм одна відносно іншої, їх взаємодію, накладання тощо, що призводить до утворення системи національної політичної культури, її простору. Відносно самостійні культурні форми займають у просторі національної політико-культурної системи певне місце. Серед них є базові – ядро системи і одиниця відліку для інших елементів, визначення їх віддаленості один відносно одного. Зв’язок між елементами політико-культурної системи визначається за логікою смислів, які зосереджені в культурних формах, їх причинними та функціональними співвідношеннями.

По-друге, як індивідуальні, так і соціетальні форми національної політичної культури мають власну змістову та просторову структуру, яка визначається трьома видами культурних смислів:

- знаннями (когнітивний вимір)
- цінностями (аксіологічний вимір)
- регуляторами (нормативний вимір)

Кожна форма національної політичної культури включає в певному співвідношенні різні смислові елементи, але в ній здебільшого домінує один з них, який визначає природу і функціональне призначення культурної форми. Крім відносно простих форм (із яскравим вираженням одним смисловим компонентом) існують складні, синтетичні культурні форми. До простих соціетальних форм національної політичної культури належать політичні знання і уявлення, національні політичні цінності, політичні принципи і норми. Складними соціетальними політико-культурними формами є політична ментальність народу, національні політичні традиції, національні символи, національні стереотипи та міфи, національна ідентичність і національна ідея. Ядром політико-культурної системи нації є базові національні політичні цінності (суверенітет нації, національна держава, політичні права і свободи членів спільноти) та національна ідея.

По-третє, осями координат простору національної політичної культури є її когнітивний, аксіологічний та нормативний виміри. За ними можна визначати

просторові координати конкретної форми культури її “нішу” розташування відносно інших культурних форм, взаємодію політичних цінностей та інших культурних форм між собою. Для цього існують спеціальні методики, розроблені соціологами, політологами, культурологами, психологами, про що йшлося вище.

По-четверте, простір національної політичної культури може розглядатися як такий, що володіє властивостями поля (за аналогією з фізичними полями). Політична культура створює власне енергетичне поле, яке поширюється як у її культурному просторі, так і в інших просторах з якими вона перетинається. Основними продуцентами поля національної політичної культури є національні цінності та ідеали, хоч інші компоненти культури також здійснюють формуючий вплив на її сукупне поле. Ідею політико-культурного поля можна трактувати як з енергетично-хвилевої точки зору, так і як методологічний підхід, що базується на “принципі поля”. Йдеться про те, що культурний простір володіє властивостями, схожими на ознаки фізичних полів: здатністю впливати на оточуючі об’єкти на відстані без безпосереднього контакту з суб’єктами політичного процесу, невидимістю “енергетичного” потоку, який випромінює елемент культури; зменшенням впливу на об’єкти політичної культури з віддаленням від джерела культурного поля; ослабленням впливу культурних форм з плином часу тощо.

По-п’яте, крім власного простору національної політичної культури, його структури та властивостей, доцільно (і необхідно) розглядати вияв політичної культури і в інших полях, що властиві національному організму: геотериторіальному, політичному, правовому, моральному, релігійному, мовному, інформаційному тощо.

Національні суб’єкти політики транслюють політико-культурні цінності на всю територію держави та верстви населення. Геопросторові контури національного політико-культурного простору можуть не співпадати з межами розселення нації чи існування національної держави. Регіони країни з неформованою національною свідомістю чи функціонуванням там культури іншої нації не належать до політико-культурного простору даної спільноти. Проте вакууму в політико-культурному просторі не буває. Кожна політична сила, в тому числі негативно налаштована на цінності та ідеали даної нації, намагається розширити сферу свого впливу, завоювати

чи відвоювати політичний та культурний простір. Крім того, геотериторіальний простір може включати кілька різновидів політичної культури, комплементарних чи антагоністичних один відносно одного.

По-шосте, стосовно співвідношення політичного та політико-культурного просторів слід зауважити, що з одного боку, політичну систему можна розглядати як таку, що функціонує в просторі певної політичної культури. З іншого боку, політична культура перебуває в просторі національної політичної системи як один з компонентів цієї системи і пронизує своїм полем її інші складові політичні інститути, політичну свідомість, політичні відносини тощо. Як слушно зауважив Е. Баталов, політична культура тісно пов'язана з формуванням і функціонуванням політичних відносин. “Ми – пише він – акцентуємо роль відносин з тієї причини, що вони представляють собою не лише спосіб прояву, але й спосіб існування культури... Культура – в конкретних, живих, згасаючих і виникаючих відносинах між діяльними суб'єктами. Немає відносин – немає культури, обмежені відносини – обмежена культура” [с. 29]. Погоджуючись із сказаним, зазначимо, що окремо існуючого національного політико-культурного простору не існує. Він завжди пов'язаний з політичною життєдіяльністю нації: її боротьбою за владу, розбудовою національної держави, використанням громадянами своїх політичних прав і свобод, політичною пропагандою та агітацією і зрештою, функціонуванням політичних відносин.

По-сьоме, в умовах сучасного перехідного українського суспільства простір національної політичної культури має розвиватися суб'єктами політичної влади та інститутами громадянського суспільства в напрямі забезпечення своєї повноти та впорядкованості, охоплення всіх регіонів держави, витіснення з національного простору чужих цінностей та настанов, забезпечення відкритості для спілкування зі світом та запозичення кращих здобутків людської цивілізації, входження у європейський демократичний простір, в якому панує повага до закону та принципів політичного життя, висока суспільна моральність та бережливе ставлення до національних традицій. Особливо важливим завданням для українського політикуму залишається подолання розколу політико-культурного простору, який сформований у минулому та підтримується певними політичними силами сьогодення.

Подальше дослідження просторових аспектів української національної політичної культури повинно спрямовуватись на поглиблення уявлень про структуру та особливості функціонування вітчизняного політико-культурного простору, тенденцій його розвитку, умов і засобів розширення та впорядкування взаємозв'язку і взаємодії з політичним та культурним простором об'єднаної Європи та всього світового співтовариства.

Література

1. ~~№3~~ ~~10~~
2. Даймонд Д. Консолідація демократії та політична культура // Демократія. Антологія/Упоряд. О. Проценко. – К: Смолоскип, 2002. – С. 82.
3. Погоріла Н. Б. Регіональні поділи в Україні на прикладі політичної культури // Політична культура: теорія, проблеми, перспективи. – К: Видавець ПАРАПАН, 2008. – С. 68.
4. Белобородов Д. В. Ситуация раскола культурного пространства России в современных социально-исторических условиях [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.roslib.ru](#)
5. Бурдые П. Социальное пространство и генезис классов [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.roslib.ru](#)
6. Бабаева А. В. Русская философия о культурном пространстве [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.roslib.ru](#)
7. Каліщук Р. Б. Топологія політичного простору [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.roslib.ru](#)
8. Национально-гражданские идентичности и толерантность. Опыт России и Украины в период трансформации / Под ред. Л. Дробижевой, Е. Головахи. – Инт. социологии НАН Украины, Инт. социологии РАН, 2008.
9. Кіссе А. І. Етнічний конфлікт: теорія і практика управління. Політологічний аналіз. Монографія. – К: Логос, 2008.
10. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред. сост. и предисл. А. Ю. Самогонова. – М: Политиздат, 1978.

- 1 Подольська Є. А., Лихвар В. Д., Ванова К. А. Культурологія. Навч. посібник – К: Центр навчальної літератури, 2008.
- 2 Теория культуры. Учеб. пособие / Под ред. С. Н. Иконниковой, В. П. Большакова – СПб: Питер, 2002.
- 3 Лесков Л. В. Синергетика культуры // Вестн. Моск. ун-та. Сер. Философия. – 2010. – № 4. – С. 35.
- 4 Гумилев Л. Этногенез и биосфера Земли. – М: ООО "Издво АТС", 2004.
- 5 Баталов Э. Я. Политическая культура современного американского общества. – М: Наука, 2006.

An essential characteristic of the space of a national political culture is given in the article; study approaches of its structure and characteristics, interconnection with other spatial dimensions of a nation are grounded; urgent tasks of further regulations of the space of the Ukrainian political culture are clarified.

Key words: cultural space, cultural field, space of national political culture, societal forms of national political and cultural space.

68	Простір національної політичної культури як об'єкт дослідження	Стаття	Політологічний вісник : зб. наук. праць. – К. : ІНТАС, 2010. – Вип. 45. – С. 288–297.	10
----	--	--------	---	----

Опубликовано: Рудакевич О. Простір національної політичної культури як об'єкт дослідження // Рудакевич О. Політологічний вісник: зб. наук. праць – К: ІНТАС, 2010. – Вип. 45. – С. 289.